

תרצה יהודה – מפקחת הוראת עברית
הרב יעקב אלבירט – מפקח כולל

עלון 39

שנת ה'תשע"ט

מסעי

וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר וַיְבִינּוּ בַמִּקְרָא" (נחמיה ח', ח) הגייה נכונה והסבר לתורה ולמפרשיה

מסעי ללא דגש

המילה **מִסְעֵי** היא מהשורש נס"ע. היה צריך להיות דגש חזק בעה"פ סי' כתשלום לאות ני שנפלה, אולם בלשון המקרא יש נטייה שלא להטיל דגשים חזקים באותיות המנוקדות בשווא, כך למשל: יָחֹה, כְּסָאוֹ.

פרופי יהושע בלאו עמד על תופעה זו בספרו "תורת ההגה והצורות של לשון המקרא". לדבריו (בעמ' 80) הסיבה לכך היא: "הקושי לבטא הגה כפול בתנועה קצרה ביותר". היינו: כיוון שהתנועה התקצרה (השתנתה לשווא), נוצר קושי להגות מכפל.

ישנן אותיות שבהן יבוא דגש למרות היותן מנוקדות בשווא, כיוון שהן "חזקות" יותר – דְּבָרָו.

טעמי המקרא בשירות התחביר

וַיִּכְתֹּב מִשֵּׁה אֶת־מוֹצְאֵיהֶם לְמִסְעֵיהֶם עַל־פִּי י"י ... (לג, ב)

ראב"ע: על פי ה' – דבק עם למסעיהם. כלומר: זהו לואי למילה למסעיהם.

רמב"ן: והנה מכתב המסעים – מצות השם היא, מן הטעמים הנזכרים או מזולתם, ענין לא נתגלה לנו סודו; כי על פי ה' דבק עם 'ויכתב משה', לא כדברי רבי אברהם שאמר שהוא דבק עם 'למסעיהם', שכבר הודיענו זה: "על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו" (במדבר ט, כ).

הכתב והקבלה: על פי ה' – דבוק עם ויכתב משה, להורות כי גם מכתב המסעות האלה היו ממצות ה' עליו [וכדברי הרמב"ן]. כלומר: תאור אופן המתייחס לכתיבה.

דלא כראב"ע שמחברו עם למסעיהם, כלומר למסעיהם שהיה על פי השם.
וכבר השיבו עליו מן הטפחא דלמסעיהם, שהוא מפסיק יותר מן האזלא שבמשה,
שזה יורה היותו כמאמר מוסגר.

בפסוק נכתב – **עַל־פִּי י"י** ונחלקו א"ע ורמב"ן כלפי מה נאמרו הדברים.

אבן-עזרא – על המסעות עצמם – לואי.

רמב"ן – על מכתב המסעות – תיאור אופן.

הכתב והקבלה מצדד בדעת הרמב"ן.

לכאורה יסוד מחלוקתם בעוצמת ההפסק של הטעמים אזלא וטפחא, מי מהם מפסיק
יותר. נושא זה משפיע על השאלה האם המילים **עַל־פִּי י"י** מתייחסות ל- **וַיִּכְתֹּב**
בַּיּוֹם או ל- **לְמוֹסְעֵיהֶם**?

שורשים בפרשה

השורש קב"ר

וּבְצִרִים **מִקְבָּרִים** אֵת אֲשֶׁר הִכָּה ה' בָּהֶם כָּל־בְּכוֹר (לג, ד)
בניין פיעל במשמעות של פעולה מתמשכת, כי קברו מתים רבים.

השורש יר"ש

בבנין קל: **לְרַשָּׁת, יִרְשָׁת, יִירְשׁוּ.**

בבנין הפעיל: **וְהוֹרְשֶׁתֶם, תוֹרִישׁוּ.**

וַיִּלְכּוּ ... וַיִּלְכְּדֶהּ וַיּוֹרֶשׁ אֵת הָאָמְרֵי אֲשֶׁר בָּהּ (לב, ט)

רש"י: ויורש. פתגמו "ותרש", שתצת ריש משמשקת שפי מחלקות, לשון ירשה ולשון
הורשה שהוא טרוד ותרוף.

וְהוֹרְשֶׁתֶם אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם (לג, נב)

רש"י הירש: והורשתם – "ירש" קרוב באופן הגייתו ל"גרש", להוציא בכוח. ומכאן
"תירוש", המיץ שסוחטים ומוציאים בכוח מהפרי.

בבניין קל, "ירש" פירושו: להביא לבעלותו דבר שעד עתה היה בבעלות זולתו. המושא של "ירש" יכול להיות האדם שעד כה היה הבעלים, או הרכוש שעד כה היה בבעלות האדם. אדם יכול לרשת רכוש, וכמו כן יכול לרשת את בעליו. כך: "במה אדע כי אירשנה" (בראשית טו, ח), וכך: "בן ביתי יורש אתי" (שם טו, ג).

בבניין הפעיל, ירש פירושו: להביא לשינוי בעלות על ידי הפעלת כוח, והמושא של הפועל יכול להיות או הרכוש או המחזיק בו: בפסוקנו, "והורשתם את כל ישבי הארץ" – להוציא בכוח את היושבים מן הארץ; ובפסוק נג, "והורשתם את הארץ" – להוציא את הארץ מבעלות אלה היושבים בה עתה, "לנקות" את הארץ מיושביה.

השורש נח"ל

פעלים:

בבניין קל: יְנַזְּלוּ לְנַזֵּל, יְנַזְּלוּ.

בבניין פיעל במשמעות גרימה: אֲשֶׁר צָוָה י"י לְנַזֵּל אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן. (לד, כט). הי גורם לבני ישראל לנחול את ארץ כנען.

בבניין התפעל: תִּתְנַזְּלוּ.

שמות: נִזְזָלוּ, נִזְזָלוּ, נִזְזָלוּ, נִזְזָלוּ.

השורש שפ"כ

וְלֹאֲרֹץ לֹאֲיִכְפֹּר לְדָם אֲשֶׁר שִׁפְּרָהּ כִּי־אִם בְּדָם שִׁפְּכוּ. (לה, לג).

שִׁפְּרָהּ – בניין פועל.

כִּי־אִם בְּדָם שִׁפְּכוּ

רשב"ם: כי אם בדם האיש השופך את הדם.

ראב"ע: שופכו – פועל, כמו "ובא גואלו" (ויקרא כה, כה).

רבי יוסף בר אליעזר טוב עָלָם הספרדי (נולד בספרד בשנת ה' אלפים צ"ה 1335) כתב פירוש לפירוש אבן עזרא על התורה בשם "צפנת פענח". וכך כתב:

"פירוש: כי איננו שם הפועל כמו 'ומשמרו את השבועה (דברים ז, ח) אלא הוא כינוי על הרוצה, כי לא יכופר לארץ דם הנרצח שהוא השפוך, כי אם בדם הרוצה שהוא השופך דם הנרצח".

הראשונים באים ללמדנו שהמילה ישפכו היא פועל. ולשלול את הסבר המילה כבינוני בתפקיד שם עצם = השופך שלו.

השורש חנ"פ

וְלֹא־תִזְנִיפוּ אֶת־הָאָרֶץ ... כִּי הָדָם הוּא יִזְנִיף אֶת־הָאָרֶץ (לה, לג)

הפעלים בפסוק זה הם בבניין הפעיל.

נטיית השורש בבניין התפעל המקובלת בימינו – להתחנף, לא קיימת במקרא.

שורש שכ"י

וְאִבְדֹתֶם אֶת כָּל־מִשְׁכִּיתֶם (לג, נב)

רש"י הירש: ... נאמר "משפיתם", וצורה זו של לשון הרבים [במקום "משפיתתם"] מורה באופן ברור שהשורש הוא "סכה" [= "שכה"], ולא "סכת" [= "שכת"].

נחלקו רש"י ונכדו רשב"ם בהסבר המילה –

רש"י: משכיתם – פתגומו "צית סגדתהון", על שם שחיו מסכנין את הקרקע זלזפת אבנים של שיש להסתחות עליהם צפשוט ידים ורגלים, פדכתיב "ואבן משכית לא תפנו צארלכס להסתחות עליה" (ויקרא כ"ו).

רשב"ם בויקרא כו, א: משכית – מן שכה, כמו: מרבית מן רבה. ואיני מוצא לו חבר כי אם עברו משכיות לבב (תהלים עג, ז) – לשון ראיות לבבו. אף כאן, אבן רואה, שיש בה צלמים וציורים להסתכל בהן.

רי יוסף בכור שור בויקרא כו א מביא את שני הפירושים:

ואבן משכית – פירש רש"י לשון כיסוי, מכסה בה את הרצפה. ויש לפרש: לשון צפייה וראיה, כגון סוכה ברוח הקודש (בבלי מגילה י"ד.), אבן שיש בה צורה ובני אדם צופים אליה, והמשתחוה שם נראה כמשתחוה לצורה.

השורש תא"י

מִהוֹר הָהוֹר תִּתְּאוּ לְבֹא זִמְתָּ (לד, ח)

בניין פיעל. קמץ בפה"פ כתשלום דגש.

תרגום אונקלוס: מהור טורא תכונון למטי חמת.

רש"י הירש (במדבר לד, ז): תתאו – הוא בניין פיעל של שורש תא"ה. "תאה" פירושו: לציין את הכיוון מנקודה אחת לחברתה. קרוב ל"תאה" הוא "תעה", לנוע כל הזמן מנקודה לנקודה, לשוטט ללא ידיעת הכיוון הנכון. אולי קרוב לו גם "דאה" (השווה דברים כח, מט), מעוף הנשר המרחף אנה ואנה עד שהוא נוחת למטה בנקודה מסוימת (השווה פירוש, בראשית כ, יג).

השורש או"י

וְהִתְּאוּיֹתֵם לָכֶם לְגִבּוֹל קְדָמוֹהָ (לד, י)

תרגום אונקלוס: ותכונון לכון לתחום קדומא

רש"י: והתאויתם. לשון הסקה ונטיה, כמו "תתאו".

רש"י הירש: והתאויתם לכם – משורש "אוה". "התאוה" – כדוגמת "ולא תתאוה בית רעך" (דברים ה, יח) – מורה על השאיפה להרחיב את תחום רשותו, להוסיף דבר לרכושו. גם בפסוקנו, "התאוה" פירושו: למתוח קו כדי לציין עד כמה יתרחבו נכסינו – כאן הכוונה לגבול ארצנו – ומה יכלל בהם.

מתרגום אונקלוס ומרש"י נראה שלמדו שהמילים 'תתאו' ו'התאויתם' יסודם אחד ומשמעותם שווה.

רש"י הירש לומד שלשני הפעלים שורשים שונים:

תתאו – תא"ה ; והתאויתם – או"ה.

רד"ק בספר השרשים בשורש או"ה כתב:

ומשפט 'תתאו' ראוי להיות 'תתאו' וטוב הוא לשומו מעיקר זה כדי שיהיו לו חברים בענין הזה 'והתאויתם' לכם.

או יהיה משורש תא"ה או תו"ה ויהיה יחידי בשורשו על הענין הזה.

וקרוב הוא שיהיה שורשו תו"ה מן והתוית תו (יחזקאל ט, ד) שעניינו קרוב לעניין גבול ויהיה האל"ף תמורת וי"ו.

(א"ע גם מדבר בנושא, אך לדברי המפרשים הגירסה שלפנינו שגויה)

השורש סב"ב – גזרת הכפולים

וְנָסַב לְכֶם הַגָּבֹל (לד, ז) – בניין נפעל.
וְלֹא־תִסַּב (לו, ז) – ללא האות ני של הנפעל.

ניקוד אותיות היחס מ', ב'

אות היחס מ'

אות היחס מ' בדרך כלל מנוקדת בחיריק ובדגש אחריה כתשלום לאות ני החסרה (מנ):

בַּמְּוֹזֵרֶת, בַּמְּסֻכֶת, בַּמְּוֹרֶה.

לפני אותיות מקבוצת הגרוניות מנוקדת בצירה ללא דגש אחריה:

בַּמְּאַרְץ, בַּמְּרַעְמִיס, בַּמְּהַר, בַּמְּוֹשְׁמֹנֶה, בַּמְּעַבְרָנֶה.

יוצאות מן הכלל המילים: מְחוּץ, מְחוּט, מְהוּיֹת.

אות היחס ב'

במילים לא מיוודעות:

אות היחס ב' מנוקדת בדרך כלל בשווא במילים לא מיוודעות או בשמות:

בַּמְּסֻכֶת, בַּמְּרַה, בַּמְּאֻשׁ, בַּמְּעַבְרָנֶה.

לפני אות שוואית מנוקדת בחיריק:

בַּמְּפִידִים, בַּמְּקַלְתָּה, בַּמְּגָבֹל.

לפני חטף מנוקדת בתנועת החטף:

בַּמְּוֹמְשֵׁה, בַּמְּוֹצֵרֶת.

לפני יי שוואית מנוקדת בחיריק והאות יי נאלמת: בִּירוּשָׁלַם וכן באותיות כל"מ.

במילים מיודעות:

אות היחס בי מנוקדת בדרך כלל בפתח ואחריה דגש.

לפני ה', חי' במילים מיודעות מנוקדת בפתח ללא דגש אחריה: **בְּזֹרֵשׁ**.

לפני ה', חי', עי' קמוצות - מנוקדת בסגול: **בְּזֹרֵב**

לפני עי' שאינה קמוצה ולפני אי' - מנוקדת בקמץ: **בְּעֵת, בְּאִמָּה, בְּאִשׁ, בְּאָדָם**.

מילה בפרשה

מוצאיֵהם - תוצאת

וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־מוֹצְאֵיהֶם לְמִסְעֵיהֶם (לג, ב).

ראב"ע: את מוצאיֵהם - איך יצאו ממקום למקום; על כן אחריו למסעיהם. כלומר: זהו שם פעולה במשמעות של יציאה.

וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו מִנֶּגֶב לְקִדְשׁ בְּרִגְעַ ... (לד, ד).

רש"י: והיו תולאתיו. קלותיו ...

... וְהָיוּ תוֹצְאֹת הַגְּבֹל צְרָדָה (לד, ח)

רש"י: תולאת הגבול - סופי הגבול; כל מקום שְׁנִחְמַר תּוֹלְאוֹת הַגְּבֹל, או הַמְּאָר כְּלָה שָׁם לְגַמְרֵי וְאִינוּ עוֹבְרִי לְהֵלֵן כְּלָל, או מִשָּׁם מִתְפַּשֵּׁט וּמִרְחִיב וְיוֹרֵא לְאַחֲרָיו לְהַמְשִׁיךְ לְהֵלֵן

בְּחֻלְכֶסוֹן יוֹתֵר מִן הַרְחֵב הַרְחָשׁוֹן, וְלִעֲנִיִן לְחַב הַמְּדָה הַרְחָשׁוֹן קָרָאוּ תּוֹלְאוֹת, שָׁשׁם כְּלָתָה אֹתָהּ מְדָה.

שתי המילים הן באותו שורש - יצ"א מגזרת נפ"יו ונל"א.

יְהִדְפֵנוּ

וְאִם-בְּשֵׁנָאָה יְהִדְפֵנוּ אֹי־הַשְּׂלִיף עָלָיו בְּצַדִּיהָ וַיָּבֹת (לה, כ).

וְאִם-בְּשֵׁנָאָה יְהִדְפֵנוּ

מלבי"ם: ויש הבדל בין הדף ובין דחה – שהדוחה יהיה לפעמים ע"י דבורו כמו בחלק שפתיה תדיחנו (משלי ז), ופה חלק יעשה מדחה (שם כו), אבל הדף הוא בגופו, ומציין שדחפו ממקומו שלא ישוב עוד אל מקום זה, ר"ל שדחפו מן הגג או דחפו לתוך האש או המים עד שלא יוכל לצאת משם, אבל אם יוכל לצאת משם זה נקרא דוחה לא הודף כמו דחה דחיתני לנפול וה' עזרני ...

בְּצַדִּיהָ

הַשְּׂלִיף עָלָיו בְּצַדִּיהָ

רש"י: צלדיה – פְּתִיגוֹמוֹ, "פְּתִיגוֹמָא" – פְּתִיגוֹמָא.

שורש זה שונה מהשורש צו"ד במשמעות של ציד. (רש"י הרחיב בזה בשמות כא, יג)

עָרֵי מִקְלָט

השורש קל"ט מופיע במקרא בשם העצם **מִקְלָט** ובשם תואר בצורת הבינוני "וְקָלוֹט" (ויקרא, כב, כג).

הנטייה של שורש זה לפעלים לא קיימת במקרא.

לְמִד לְשׁוֹנָף

שם המספר בנקבה בסמיכות

שְׂלֵשׁ הָעָרִים – ולא שלושת הערים.

שְׁעֵי הָעָרִים – ולא ששת הערים.

ניבים וביטויים

יֵצְאוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּיַד רְמוּה לְעֵינַי כָּל־מִצְרָיִם (לג, ג).
ביד רמה - בגאון, בנצחון מרשים לעיני כל.

וְאֵת הָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנֶנּוּ לְלֹאִים אֵת עֵשִׂי עָרֵי הַמְּקֻלָּט (לה, ו).
עיר מקלט - מקום מבטחים, מקום שבו נותנים הגנה למי שבא בשעריו.

וְלֹא־תִקְוֶנוּ כֹּפֵר לְנֶפֶשׁ רִצּוֹן (לה, לא).
כופר נפש - סכום כספי הניתן לצורך פדיון אדם שבו.

וְהָיָה אֲשֶׁר תִּזְדַּקְרוּ מִתְּהֵם לְשֹׁכֵימ בְּעֵינֵיכֶם וְלְצִנִּינִם בְּצַדִּיקֵיכֶם (לג, נה).
לצנינים - דבר שאינו מוצא חן, שנוא בעיניכם, דבר מאוס. (צנינים=קוצים).

להארות, הערות
והצטרפות
לרשימת התפוצה:
byad-halashon@gmail.com

עיון בעלונים קודמים

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/ChinuchMukar/PikuahPedagogi/HebChar/parashat_week.htm